

Niels Hoff og basisindkomst/borgerløn

Erik Christensen

Uddrag af bogen Erik Christensen: "Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé." Hovedland 2000. s. 245-251.

En fortælling om et fornyet liberalt velfærdssamfund: En analyse af Niels Hoffs idé om et borgerstipendie

Borgerstipendie i stedet for borgerløn

I 1983 udgav den tidligere generalsekretær for forbrugerorganisationernes internationale samarbejdsorganisation »Inter-Coop«, cand. polit. Niels Hoff (1911-87) en lille bemærkelsesværdig bog på Forlaget i Haarby: »Borgerstipendiet – den liberale velfærdsmodel«. (Hoff 1983). Den var en teoretisk og praktisk-politisk begrundelse for borgerløn som liberal samfundside. Hoff havde tidligere været leder af Nordisk Andelsforbunds økonomiske sekretariat og var organiseret i partiet Venstre.

Hoff ser borgerløn i forlængelse af den centrale liberale tanke om det frie valg. Han vil dog ikke selv bruge begrebet »borgerløn«, fordi ordet løn forudsætter en ydet præstation, en konkret indsats, for hvilken man belønnes. Han foretrækker i stedet begrebet stipendium, som defineres som en »pengeydelse, der ydes over længere tid, og som forudsættes brugt til at dække det nødvendige livsophold, bl.a. for en person, som uddanner sig« (ibid:13). Hoff siger, at stipendie er godt fordi det »leder tanken hen på den ideelle tilstand, hvor modtageren netop bruger tiden til uddannelse.« (Ibid:13).

Idéen i borgerstipendiet er, at enhver borger skal have muligheden for at »fravælge lønbeskæftigelse både i fuld og i mere begrænset omfang« (ibid:13), og at det skal ske i et samfund med liberale og markedsøkonomiske principper.

Det værdimæssige grundlag for borgerstipendiet

En fortælling om udvidelse og »fuldstændiggørelse« af den liberale valgfriheds-idé

For liberale økonomer er det frie forbrugsvalg og det frie beskæftigelsesvalg centralt. Hoff's idé med et borgerstipendie er at udvide denne valgfrihed. Hvis man skal gøre valgfriheden med hensyn til beskæftigelse reel, må man også have mulighed for at fravælge »det lønnede arbejde« og »dog opretholde en levestandard, der er tålelig set i forhold til den, der er normal i samfundet som helhed.« (Ibid:6). Det social-liberale system skal gives en ny dimension: »Friheden til at vælge udvides til at omfatte valget af andre former for livsudfoldelse end dem, der er knyttet til det indtægtsgivende arbejde« (ibid:43). Det betyder, at velfærdssystemet vil blive forbedret. Personkontrol og formynderi vil blive reduceret (ibid:43). Hoff vil legitimere »den arbejdsfri tilværelse«, skabe en »betalt arbejdsfrihed«, en aflønning af borgerne uanset om de har arbejde eller ej.

Uretfærdigt at nogle få har »betalt arbejdsfrihed«, mens de mange har »arbejdstvang«

Hoff er klar over, at et borgerstipendie for mange liberale er »at overskride grænsen for virkeliggørelse af den liberale samfundside« (ibid:6), fordi de fleste går ind for en sammenhæng mellem løn og præstation, at man skal »arbejde for føden«. Men Hoff vil med sit forslag netop rykke det liberale normalitetsbegreb ved at udvide valgfriheden, og derved gøre den liberale ideologi mere konsistent og modsigelsesfri. Mange liberale går ind for, at enhver voksen samfundsborger skal »arbejde for føden«, men ser på den anden side let på, at der findes nogle få, som har penge nok, som faktisk ikke behøver at arbejde (»det falder ikke den liberale så tungt for brystet«).

Nogle få har en indkomst fra formue uden at arbejde. Nogle er altså i stand til at erhverve en indkomst, uden at der er knyttet en arbejdspligt til denne. Man kan godt acceptere, at nogle få heldige får en »betalt arbejdsfrihed«, hvorimod en generel »betalt arbejdsfrihed« er stødende. Man

går ind for en moralsk norm om arbejdspligt, men det virker stødende på alle liberale med en generel arbejdspligt.

Disse modsigelser vil Hoff løse op med sit forslag om en generel ret til »betalt arbejdsfrihed« uden en arbejdspligt. Det er det eneste, der kan sikre frihed for kontrol og formynderi for alle og ikke blot for nogle få, tilfældigt udvalgte.

En fortælling om kapitalismen, der har skabt muligheden for en realisering af kommunismens ideal i dagens samfund:

»At nyde efter behov og yde efter evne«

Hoff viser også på andre felter at have et skarpt øje for virkelighedens modsigelser og paradokser. Han mener, at mange liberale har vendt sig imod »betalt arbejdsfrihed«, fordi de opfatter »ideen om en arbejdsfri tilværelse« som en nærmest kommunistisk idé, hvor man skulle »nyde efter behov og yde efter evne«. Det er også rigtigt, at denne opfattelse findes hos både Marx og de utopiske socialister. Men sådan som kommunismen faktisk er blevet praktiseret, har man ikke værdsat arbejdsfriheden, men modsat dyrket arbejdet og haft en generel arbejdspligt. Og der har langt hen været en lighed i dyrkelsen af arbejdet hos kommunister og borgerligt indstillede i ikke-socialistiske lande. Det paradoksale og historisk ironiske for Hoff er, at det ser ud til, at »kommunismens idealbillede af kårene for mennesket i fremtidssamfundet – produktion efter evne, konsumtion efter behov – vil realiseres – eller i hvert fald nærme sig sin virkeliggørelse – inden for en samfundsordning, der repræsenterer det absolutte modstykke til den kommunistiske – det liberal-kapitalistiske samfund«. (Ibid:7). For Hoff at se er vi faktisk nået et udviklingsstade, hvor vi har råd til at indrette samfundet efter maksimen: »Nyde efter behov og yde efter evne«, hvis vi vil!

Sprogets centrale betydning for opfattelsen af det normale

Uden at gøre sig teoretiske overvejelser om sprogets samfundsmæssige betydning, viser Hoff konkret, hvorledes vores sprog på én gang er med til at fastholde os i uhensigtsmæssige sociale strukturer og samtidig med nydannelser kan være med til at frigøre, forløse og skabe nye sociale

strukturer. Med sin idé om »borgerstipendie« vil han være med til at gøre »arbejdsløshed« til »arbejdsfrihed«, at »udrydde begrebet sociale klienter« og afskaffe begrebet »sociale almisser«. Til indvendingen, om »et borgerstipendie« ikke vil skabe et A- og et B-hold, bemærker han, at »den fornemmelse af at være socialt diskrimineret, som stemplet »arbejdsløs« i dag fremkalder hos mange, vil forsvinde« med indførelsen af et generelt »borgerstipendie«, og »et vigtigt kriterium for, om man hører til A-eller B-holdet, vil dermed være udvasket« (ibid:36).

At ændre sproget er med til at ændre opfattelsen af det normale. At være bekymret for det unormale med et ønske om at ændre det uden at ville problematisere og ændre sit normalitetsbegreb fører til en tvangsmæssig normalisering. Hoff vil problematisere og ændre normalitetsbegrebet ved at slette en af forskellene mellem de to grupper, hvilket er til gavn for både de såkaldte »normale« og de såkaldte »afvigere«.

Inspirationskilder til den nye liberale idé

Hoff henter en del af sin idé og argumentation for »borgerstipendiet« hos den danske økonom og filosof V.J. Madsen-Mygdal (bror til den senere statsminister Th. Madsen-Mygdal (1876-1943)), som i 1891 skrev en lille bog: »Frihed – En Belysning af Socialpolitikken Veie og Maal«, der foreslog, at man til enhver borger udbetalte et årligt stipendium på 200 kr. svarende til ca. 25% af en københavnsk arbejders løn, hvor pengene skulle skaffes ved rentebeskatning af jord, faste anlæg og inventar i alle virksomheder.

Det er interessant at se, at et af hans argumenter for indførelsen af stipendiet var en forbedring af kvindernes stilling i samfundet. Det kunne ske, fordi stipendiet skulle udbetales ikke til familierne, men til alle personer over 21 år. Det ville betyde, at kvinder personligt ville råde over midler til et nødtørftigt underhold, så de kunne frigøres for alene at »søge sit erhverv gennem manden«, hvilket atter betyder et kønssalg«, som det blev udtrykt (Hoff 1983:31-32). Omkring stipendiets økonomiske virkninger forestillede Madsen-Mygdal sig, at der ville ske en ligevægtsdannelse mellem arbejdsudbud og kapitalafkast: Hvis arbejdslønnen steg som følge af et fald i arbejdsudbuddet, ville kapitalafkastet falde og en ny ligevægt dannes.

En anden historisk idé, Hoff nævner som inspirationskilde for sine tanker, er den liberale engelske politiker Lady Rhys-Williams plan i 1943, »Credit Income Taxation«, som forsøgte at tænke en sammenkædning af det sociale bistandssystem og indkomstskattesystemet. Idéen var, at alle borgere – uanset indtægt og formue – skulle have udbetalt en »social dividende«, et »borgerstipendie«, men dets størrelse skulle dog variere med alder og køn.« (Hoff 1983:9). Det ville garantere »et nødtørftigt livsunderhold uden betingelser«.

Mere aktuelt henviser Hoff til tanker om negativ indkomstskat, som blandt andet er blevet fremført af den amerikanske økonom Milton Friedman. Idéen er her, at der ikke opkræves skat hos personer med meget lave indkomster. Der skal laves en skattefri bundgrænse. Hvis man ligger under denne grænse, får man med et negativt indkomstskattesystem udbetalt kontanter uden betingelser. Idéen har også haft nogle tilhængere blandt danske liberale politikere, nemlig Bertel Haarder, som i bogen »Danskerne år 2002« (1977) talte for »en medborgerløn til afløsning af de forskellige former for subsidier til boligforbruget«. Endelig kom Anders Fogh Rasmussen i en bog »Kampen om boligen«, (1977), med et konkret forslag om negativ indkomstskat.

Hovedformålet med tanker om negativ indkomstskat er at forenkle og afbureaukratisere skatte- og bistandssystemer. Derfor kalder Hoff det en ønskelig og nødvendig »sidevirkning«, at det samtidig »instituerer en livsvarig basisindkomst for de borgere, der ikke ønsker at engagere sig i samfundsproduktionen.« (Ibid:10). Men det er næppe den primære målsætning for tilhængerne af en negativ indkomstskat.

En ny politisk fortælling og dens vanskeligheder

Borgerstipendiets teknik

I modsætning til Gunnar Adler-Karlssons og »Oprør fra midtens« forestillinger om samfundsindkomst og borgerløn som fremtidsutopier, betragter Hoff borgerstipendiet som et meget konkret realistisk reformprojekt for 1980'erne. Det kræver ikke »nogen yderligere, mere vidtløftig og omvæltende udbygning af den bestående samfundsordning, men nok en respekt for en række igangværende udviklingstendenser« (ibid:13).

På den baggrund opstiller Hoff en konkret model for hvem, der skal have borgerstipendiet med angivelse af hvilket niveau for stipendiet, der vil være hensigtsmæssigt.

Med hensyn til tildelingskriterium skønnes det naturligt, »at lade hver enkelt borger stå som modtageberettiget, men således at de mulige støttebeløbs maxima gradueres efter modtagerens alder« (ibid:14). Køn og stilling i husstanden bliver uden betydning.

Med hensyn til udmålingskriterium, foreslås, at »den lavest mulige størrelse af borgerstipendiet ved fuld udbetaling må være et beløb, der svarer til de minimale leveomkostninger for en enkelt person – eksistensminimumet«. (Ibid:15). Hoff diskuterer, hvor det skal ligge, og taler om, at hvis en ordning med »garanteret minimalindkomst skulle gennemføres de nærmeste år, måtte det begynde på et niveau som lå nærmere »folkepensionsniveauet« end »garantilønniveauet« (ibid.).

Konkret tegnes en model, hvor man får et fuldt stipendiebeløb for hver enkelt person i aldersgruppen 25-64 år på 40.000 kr. årligt, som skulle være skattefrie, og som samtidig repræsenterer den skattefrie bundgrænse. Det foreslås, at ethvert stipendie bortfalder ved en bruttoindkomst på 100.000 kr. pr. år. (»den trivielle indkomst«). Konkret foreslås, at man betaler det løbende forud. Hoff opstiller tre muligheder for graduering af stipendieydelsen – en der svækker indkomsten på de lavere trin, og en der forøger indkomsten på disse trin.

Der opstilles et regnestykke, hvor en væsentlig forudsætning er, at »systemets indførelse ikke i væsentlig grad ville ændre det bestående arbejds/fritidsmønster« (ibid:21). For »ungborgere« sættes det fulde stipendiebeløb til 24.000 kr. med et loft på årsindtægt på 60.000 kr. og for »oldborgere« fast- sættes det til 30.000 kr. Hoff kommer frem til, at staten ville få en udgift på i alt 49 mia. kr., og heroverfor beregner han, at indkomstoverførsler i 1980 er på 51 mia kr., så der er næsten balance i regnskabet. Hoff mener med sikkerhed at slå fast, at »ordningen ikke ville medføre drastiske nedskæringer på hovedområder« (ibid:25), selvom nogle enkeltpersoner vil komme ud for kraftige forbedringer og andre vil opleve forringelser, men her mener han, at man måtte lave »passende overgangsordninger«. Det vigtigste er »frihed for kontrol og formyndere« (ibid:25).

En frihed uden kontrol og formynderi: Nej til social værnepligt

Hoff nævner både Gunnar Adler-Karlssons idéer om garanteret mindsteindkomst og »Oprør fra midten«s borgerlønstanker som parallelle idéer, der ligner hans tanker om »borgerstipendie«. På et punkt ser han dog en væsentlig forskel, nemlig i accepten af »et element af tvang og dermed af bureaukrati« (ibid:13) omkring en arbejdspligt eller »social værnepligt« med hensyn til udførelsen af det nødvendige, ubehagelige og kedsommelige arbejde. Denne tvang tager han som liberal kraftigt afstand fra og betegner det som et »dirigistisk islæt« i en ellers god idé. Han mener, at man dermed fjerner sig »et langt skridt fra en samfundsordning, der bygger på det liberale grundprincip: friheden til at vælge, og som i videst mulig omfang vil fritage borgerne for dirigering og formynderi fra myndighedernes side.« (Ibid:12).

En frivillig ændring af livsstil

Hoff berører også kort, at tanken om borgerstipendie også har »et globalt perspektiv« (ibid:41-42). Han stiller spørgsmålet »Er det økonomisk vækst i gængs forstand i de rige lande, der først og fremmest skal hjælpe de fattige?« Og han giver selv svaret: »Måske får vi bedre mulighed for at hjælpe den tredje verden, hvis vi i forbindelse med en frivillig indskrænkning af lønarbejdets omfang modererer væksten i materielt forbrug hos os selv, og accepterer en livsstil, der lægger mindre beslag på de materielle ressourcer, som bør stå til rådighed for alle verdens indbyggere.« (Ibid:42). Det er interessant at notere, hvor forudseende Hoff har været set i forhold til 1990'ernes diskussion af bæredygtig udvikling og borgerløn.

»Idémæssige træghedsfaktorer« for borgerstipendiet

For Hoff var det vigtigt som liberal økonom først og fremmest at vise borgerstipendiets økonomiske realisme i 1980'ernes Danmark. Men han er desuden klar over, at der er væsentlige kræfter i samfundet, »ideer, fordomme, økonomiske og politiske magtfaktorer, strukturer og adfærdsmønstre« (ibid:27), der kunne virke hæmmende på idéens udbredelse.

Han nævner en række »moralske hæmninger«, eller »idemæssige træghedsfaktorer«, som væsentlige faktorer. Det kaldes også en »vaneforestilling«, »normalindholdet i en legitim

tilværelse«. Byggende på de luthersk- calvinske læresætninger hedder det, at »man skal bidrage til eget og andres ophold«, og »i dit ansigts sved skal du æde dit brød«. Han ser dog en »nedbrydning« af denne indgroede samfundsmoral hos den yngre generation – bl.a. udtrykt i brugen af »ungdomsydelsen«. Han ser også tanker om »sabbatår«, forkortelse af arbejdsdagen og flekstid som tegn på en nedbrydning af de »traditionelle forestillinger«. Endelig byder han »de fremvoksende grønne bevægelser som står for en omprioritering af livsværdier« (ibid:30), velkommen.

»Tvivlernes magtfulde brigade«

Hoff regner også arbejdsmarkedsorganisationerne til »tvivlernes brigade«. Deres argumenter er, at borgerstipendiet vil svække de kollektive organisationers overenskomsters »generalitet og gennemslagskraft«, men det kan også føre til »en udjævning af indkomsterne«, og blandt arbejdsgiverne kan det svække produktivitetsfremmende lønsystemer. Deltidsarbejde kan imidlertid også opfattes som fremmende for produktiviteten. Desuden forudser han en »stærk modstand fra kvindeorganisationerne«, fordi det efter den traditionelle opfattelse hos fagorganisationerne vil stille de kvindelige lønmodtagere svagere i lønforhandlingerne end mændene. Hoff mener, at den moderne kvindebevægelse uberettiget vil afvise forslaget om borgerstipendiet, fordi det indebærer »det vederstyggelige perspektiv: Kvinderne tilbage til kødgryderne« (ibid:32).

Bekymringerne om, at borgerstipendiet skulle være en trussel mod samfundsøkonomien, fordi det begrænser udbuddet af arbejdskraft, anser Hoff for overdrevne. Han mener ikke, at vi alene skal producere os ud af krisen. Vi kan også spare os ud. (»arbejde noget mindre og leve mere spartansk«). Endelig forholder Hoff sig også til bekymringen om, at borgerstipendiet kan føre til en ny klassesdeling. Han forudser tværtimod, at »ordningen snarere end at splitte befolkningen vil udløse en tendens til udjævning af indkomstforskellene.« (Ibid:36).

En omfattende, men realisabel velfærdsreform med visioner

Hoff udtrykker klart, at han ikke opfatter borgerstipendiet »som en patentløsning på samfundsproblemerne« (ibid:43). Det er ikke en revolution, men det er »en særdeles omfattende reform«. Det er et opgør med »skattejunglen« og »socialjunglen«. Derfor kalder han det også »en

vision om de lange linier«. Hans håb er, at »tilstrækkelig mange liberalt tænkende kan vindes for idéen.« (Ibid:44).

Litteratur

Fogh Rasmussen, A. (1977) Kampen om boligen. Forlaget Liberal.

Hoff, Niels (1981) »Borgerløn« som krisepolitisk instrument: en kritisk analyse. Orientering om fremtidsforskning nr. 3:42-44.

Hoff, Niels (1981) »Borgerløn«, samfundsøkonomi og paradokser. Orientering om Fremtidsforskning nr.3:42-44.

Hoff, Niels (1983) Borgerstipendiet – den liberale velfærdsmodel. Forlaget i Haarby.

Hoff, Niels (1983) Modgift mod arbejdsnarkomani. Politisk revy. Årg. 21, nr. 450:8-9.

Madsen-Mygdal, V.J. (1891) Frihed – En Belysning af Socialpolitikken Veie og Maal. København: P. G. Philipsens Forlag.

Rhys-Williams, J. (1943) Something to Look Forward to: A Suggestion for a New Social Contract. London: MacDonald.